

A HÁZASSÁG TÁRSADALMI VÉDELME.

(VEZÉRLŐ ESZMÉK A HÁZASSÁG BÜNTETŐJOGI, SZOCIÁL-
POLITIKAI ÉS ETHIKAI VÉDELMÉBEN.)

ÍRTA:
D^r. BU DAY DEZSŐ.

BUDAPEST, 1902.
POLITZER ZSIGMOND KIADÁSA.

A házasság együttélés, mint az emberi társadalom alapja és magva, e társadalomnak mindig kiváló gondoskodása tárgyát képezte. A hol csak a monogám házassági viszony a civilizált társadalmat megteremtette, ez a nagy organizmus soha sem maradt tétlen alapsejtjével, a családdal és társasággal szemben: annak létrejöttét és fennállását a gyakorlati életben úgy, mint tudományában, büntetéseivel úgy, mint ígéreteivel, közvéleményével és erkölceivel, állami és egyházi életében egyaránt védelmezte.

A legelső jelenségek ezen a téren összeesnek a társadalmi öntudattal, mert már a házasságnak idővel elkorcsosult alakjai: a polyandria és a polygamia védeni igyekeznek sajátos összetételű törzseiket és családjukat az idegen beavatkozással szemben¹⁾, a monogám társadalom pedig nemcsak a házasság közvetlen eredményének, a családnak védelmére szorítkozik, hanem a házasság viszonyra, annak sértetlenségére is öntudatosan kiterjeszti védő karjait.

Mivel a házasság nem merőben jogi, s nem merőben etikai intézmény, hanem a legbensőbb emberi együttélésnek, életszövetségnek a társadalomban létrejött, definiálhatatlan elemekből álló ²⁾ létalakja, — ebből követke-

¹⁾ V. ö. *Wundt*: Ethik, Stuttgart, 1892 - 188. 1. és *Spencer*: Principes de Sociologie, Paris, 1879. — 270. s köv. 11.

²⁾ Hogy a házasságnak tartalma mennyire definiálhatatlan s az összes életviszonyokat mennyire felöleli magában, azt a meghatározások tömkelegéből is láthatjuk, melyekkel annak fogalmát adni igyekeztek. Legyen szabad ezekből a legfőbbeket itt elsorolnunk:

A római jogban *Modestinus* definíciója: «Nuptiae sunt conjunctio maris et foeminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio. A *Justinianus-féle* meghatározás szerint pedig: »Matrimonium est viri et mulieris coniunctio individuam vitae consuetudinom continens.

zik, hogy annak felkarolása, védelme minden lehető teret és képzelhető nézőpontot igénybe vesz, s hogy e védelem összes eszközeinek kimerítése soha sem lesz lehetséges. Ez a védelem nyilvánulhat megtorló és praeventív intézkedésekben egyaránt; természetesen a kezdetlegesebb társadalom nagyobbreszt megtorló intézkedéseket vehet csak igénybe saját létalapjának eme védelmére (s így mintegy a formális társadalmi célok megvalósításának

A római jogi minták után indult természetfilozófusoknál a következő definíciókat, illetőleg a következő legfőbb szempontok kiemelését találjuk: *Stahl*-nál a házasság »ein, ins Sittliche erhabenes Naturverhältniss« (Phil, des Rechtes, L k. 428. 1.) *Ahrens* szerint »eine rechtlich-sittliche Institution, . . . in der das Recht durch das sittliche Moment begrenzt wird« (Naturrecht, 247. 1.)

Belime meghatározása: »Le mari age est une association de rhomme et de la femme pour perpetuer leur espèce.« (Phil, du Droit, II. k. 71. 1.)

Legfontosabb *Kant* meghatározása: »Die Verbindung zweier Personen verschiedenen Geschlechtes zum lebenswierigen wechselseitigen Besitz ihrer Geschlechtseigenschaften.« (Rechtslehre 91.1.)

Held-nél a »Verbindung« kétféle, u. m. »organische« és »sittlich-sinnliche.« (Staat und Gesellschaft, I. k. 147. 1.)

Fichte meg sem kíséri a házasság alkotó elemeinek fölsorolását: Die Ehe ist theils die unmittelbarste, in der Natürllichkeit des Geschlechtsunterschiedes wurzelnde, theils die innigste, vielseitigste, und durchgeführteste Wechselergänzung zweier verschiedenen Geschlechts-Individuen.« (System der Ethik II. r. II k. 160.1.)

Hegel házassága: »rechtlich-sittliche Liebe.« (Grundlinien der Phil, des Rechts, 169. 1.)

A legújabb filozófiában elég kerekded *Rotlie* definíciója: »Le mariage est un contrat, par lequel un homme et une femme se reconnaissent le droit perpétuel d'exiger l'un de l'autre l'ouvre de la generation.« (Traité de droit naturel, II. k. 12. L)

Caragnari szerint a házasság: «l'unione di due persone di sesso diverso avente per iscopo la piü compiuta e perfetta comunanza della vita e delli affetti.» (Corso moderno di filosofia dél diritto II. k. P adóvá, 1892, 244. U)

Conchanál «Conjugal es la sociedad natural del varon con la mujer, fundada en el vinculo del matrimonio». (Filosofía del derecho, II. r. 864. 1.)

Spencernél a házasságnak jogbölcseleti értelemben vett meghatározását nem találtam. Azonkívvül a legtöbbben, épen az alkotó elemek definiálhatatlanságánál fogva, kerülük a házasság meghatározását.

keretén belül működik), míg a fejlettebb társadalom figyelmét már a praeventív eszközök sem kerülik el. a melyeket jónak lát a házasság létrejöttének és fennállásának védelmére felhasználni.

A házasságot a büntetőjoggal védelmezni nem elégséges, mert a büntetőjognak sohasem áll elég praeventív eszköz rendelkezésére a bajok elhárításánál. — ethikai tanok és parancsok sem teljesen célravezetők a házasság tartalmának megvédésében, mert a jogi érdekeket hagyják ügyeimen kívül. — a szociálpolitika rohamosan fejlődő tudománya sem lesz képes mind felölelni az eszközöket és módokat, melyek a házasság védelmére szükségesek.

A házasság intézménye az emberi életnek minden viszonyába és nyilvánulásába belebocsátja szerteágazó szárait, a védelemnek tehát minden téren kell nyilvánulnia.

Nem célunk jelen sorainkban a házasság szövevényes elhelyezésű védőbástyáinak részletes leírását még csak távolról sem megkísérteni, hanem csak arra terjed szerény igyekezetünk, hogy e »védőművek« három legkimagaslóbbja, a büntetőjogi, az ethikai és a szociális védelem közötti határvonalat megvonjuk, s a többit lehetőleg e három fő szempont körül csoportosítsuk.

I.

Párhuzam a házasság büntetőjogi, etikai és szociál-politikai védelme között.

A társadalmi öntudat ébredésének legelső jeleivel kezdődnek meg a család, a házasság együttélés védelmére irányuló törekvések is. A társadalom fennmaradására és továbbfejlődésére szolgáló ezen együttélési forma, saját védelmét először kifelé a megtámadásokkal szemben érvényesíti, majd a nemzetség, a törzs, később az állam hatásköre alá engedi azt jutni, s így a családi jellegű magánbosszú a közjogi természetű megtorló hatalomnak engedvén át helyét, megszületik a család védelmének legprimitívebb, — de már közjogi alakja: a házasság büntetőjogi védelme, az állam, a társadalom szárnyai alatt, büntető szankció alakjában.¹⁾

De már a legkezdetlegesebb társadalmaknál azt látjuk, hogy ezen védelem nemcsak a büntető szankció rideg formájában nyilatkozik, hanem vallás-erkölcsi parancsok alakjában is. Nem lévén nép vallási és erkölcsi intézmények nélkül, a fejletlenebbeknél valami ősi, vallási eredetű hagyomány, a fejlettebbeknél pedig szent könyvek intézkedései foglalják magukban azokat az erkölcsi természetű tanokat, melyek a családi élet s a házasság együttélés ott dívó alakjának védelmére jöttek létre.²⁾

Sőt már a régi népeknél is találunk a házassági politika nyomaira is, a mikor az államhatalom nem csak büntető szankciójával; hanem praeventív eszközeivel is

¹⁾ V. ö. *Vámbéry* Rusztemnek legújabbán megjelent «A házasság védelme a büntetőjogban» (Budapest, 1901.) ez. terjedelmes, kitűnő monográfiájának első kötetét, a hol a házasság büntetőjogi védelmének csírái az összes jogrendszerekben ki vannak mutatva.

²⁾ V. o. *Cathrein*: *Erkölsbölcselet* I. k. 496. 1.

segíteni kíván a családi élet ügyén; természetesen ez már fejlettebb állami életet, társadalmi öntudatot kíván meg. Ilyen intézkedéseket foglalt magában pl. Görögországban Lykurgos és Solon alkotmánya. Rómában a *lex Julia de maritandis ordinibus*.

Egyáltalában eldönthetetlen kérdés, hogy időrendben a családi életnek melyik irányú védelmét illeti meg az elsőség, a büntetőjogit, a vallás etnikait, vagy a politikait; de ha nem is helyezkedünk véglegesen az evolúziós filozófia által megteremtett elvi álláspontra.¹⁾ mégis, mint valószínű tény kell elfogadnunk, hogy a házasság védelmében eleinte csak a formális rész volt irányadó, a materiális csak azután fejlődött ki.

Míg a kezdetleges társadalom csupán a családra, a törzsre támaszkodott s ez képezte annak egységét²⁾, addig kétségtelen volt, hogy csak saját létének fentartása céljából, tehát merőben formális célból működhetett alapsajtjának, a családnak védelmében; — s a materiális védelem akár a büntetőpolitika, akár a szociálpolitika terén csak fejlettebb társadalomban jöhetett létre.

Merő formális célokkal államot nem képzelhetünk (az ilyen állam csak mint a Thomasius és Kant felállította eszmény létezik); ebből következtethetjük azt, hogy a míg a kezdetleges államok *túlnyomóan* formális czéi érdekében működtek s a család védelme is csak ezen irányban nyilvánult náluk: addig ezen működés a család védelmére elégtelen volt, s csak a népességben rejlő propagatív erő védhette meg az ilyen államot a kipusztulástól.

A családi életnek tehát legelőször is ezt a kétféle védelmét különböztethetjük meg: a *formális* védelmet, mely a már fennálló házasságok keretében meglevő társadalmi, állami javakat védi formális eszközökkel, pl. büntető szankciójával fenyegeti a házasságtörést; — és

¹⁾ V. ö. *Vámbéry*: m. bevezető részében foglaltakkal, hol a madarak és az anthropoid majmok házasságtöréséből von konklúziókat a házasság védelmének az ősembereknél előforduló primitív alakjára.

²⁾ V. ö. *Lippert*: *Die Geschichte der Familie*, Stuttgart, 1884—48. s köv. 11. valamint *Spencer*, e. m. II. k. 354 s köv. II.

a *materiális* védelmet, a mely már mélyebben belenyúl a családi élet szövevényébe s nagyobb korlátokat szab az emberi cselekvőségnek, egyrészt úgy, hogy a bajok elhárítására praeventív eszközöket is sűrűbben alkalmaz, másrészt úgy, hogy a létrejövendő házasságok elől az akadályokat társadalmi úton elhárítja s így a családban élést minél több ember részére lehetővé tenni igyekszik.

Ezen első felosztása a házasság s a családi élet védelmezési módjainak az államcélok formális és materiális voltában leli gyökerét¹⁾; a mely állam legtöbbet működik egyáltalában a materiális célok érdekében s a melynek legkevesebb szüksége van arra, hogy saját létének, fönnállásának biztosítására fordítsa erőit, az legtöbbet tehet arra nézve, hogy a házasságoknak ne csak formális védelmet biztosítson büntető hatalmával, hanem azok létrejövetelének megkönnyítésével a jövő nemzedékeknek is hasznos szolgálatot tegyen.

A materiális védelemre mindig nagyobb és nagyobb szükség van az állami öntudat fejlődésével. Míg ezen védelemnek hiányát a primitív társadalomban a népesség propagatív ereje bőven kipótolja, addig a családnak a fejlettebb társadalomban bekövetkezett desintegrációja²⁾ a materiális beavatkozásnak mindig nagyobb fokát s minél több házasság létrejöttének előmozdítását teszi szükségessé, hogy így a társadalmi egyensúly zavart ne szenvedjen.

Nem akarjuk azonban a formális védelmet a büntetőjogi védelemmel azonosítani, mert hiszen a büntetőpolitika hova-hamar oly praeventív intézkedések megtételét is

¹⁾ V. ö. *Cathrein*, i. m. II. k. 495 l.

²⁾ V. ö. *Spencer*, *L* m. II. k. 457. 1. «Cette désintégration, qui divise d'abord les groupes familiaux composés en d'autres plus simples, finit par exercer son influence, sur les groupes les plus simples; les membres de la famille proprement dite acquièrent toujours plus de droits individuels et plus de responsabilité individuelle. L'onde de changement obéissant à la loi générale du rythme a dissous chez nous en partie les relations de la vie sociale» ... «Cependant, si nous considérons les lois générales de la vie familiale et celle de la vie sociale, nous concluons, que ce point la désintégration familiale est excessive et qu'elle sera suivie bientôt d'une réintégration partielle.»

sürgeti, a melyek már messze a materiális államcélok megvalósításának mezéjébe tartoznak, s így a formális védelem s a büntetőjogi védelem fogalmai egyáltalán nem fedik egymást.

Általános jellemzésül legfelebb annyit lehet mondani, hogy a büntetőjogi védelem inkább a formalitások határai között mozog, mivel praeventív eszközeit csak nagyon ritkán tudja érvényesíteni, — hogy magában véve a családi életnek s a házasság tisztaságának védelmére elégtelen, azt bővebben bizonyítani sem kell; — ezzel ellentétben a szociálpolitika által felkarolt és sürgetett védelmi terei a házasságnak inkább materiális természetűek s mint ilyenek csak fejlettebb állami életben találhatók fel.

Hozzájuk kell még vennünk az etnikai védelmet, melyet a vallási parancsok s később a doktrínában kutató morálfilozófia állítanak fel a házasság számára; ennek jelentőségét sem szabad kicsinyelnünk, ha nem mozognak is tételeik mindig gyakorlatilag megvalósítható téren.

Vizsgáljuk most, hogy mire kell irányulnia a házasság és a családi élet jól felfogott védelmének? Ha ezen védelemnek tárgyát megállapítottuk, akkor e sokféle ágazó védelmi rendszernek három fő szálát: a büntetőjogi, erkölcsi és szociálpolitikai védelmet könnyebb lesz kezünkben tartanunk s könnyebb lesz e három védelmi forma mindegyikére külön-külön irányítani vizsgálódásainkat.

További kutatásainkban már bátran azonosíthatjuk a családi élet védelmét a házasság védelmével, mert kezdettől fogva nem a családi élet specziális vonatkozási érdekeinek megvédéséről, hanem a családnak, mint a társadalom (állam) alapsejtjének védelméről volt szó, s ebben a tekintetben a család és* házasság védelme fedik egymást. Ha a szociálpolitika arra törekszik, hogy mentül több, reális alapon nyugvó házasságot hozzon létre az állam kebelében, akkor egyszersmind fejlődésre képes családoknak is vetette meg alapját. Épen így azonosítható a család és a házasság védelme a büntetőpolitika és az ethika terén, miért is a továbbiakban egyszerűen a házasság védelméről leszen szó.

A mi a házasság védelménél a védelembé vett tulaj-

donképeni érdeket, a társadalmi hatalom által védendőnek fel ismert jogtárgyat illeti, ennek tiszta és helyes körvonalozását adni — tekintve a házasság definálhatatlan alkotó elemeit — teljesen lehetetlen. Mert ha már olyan kis terjedelemre szorított kérdésben is, hogy például a házasságtörésnél mi a védett jogtárgy, a doktrinában számtalan el- lenkező nézetre találunk,¹⁾ — mennyivel kevésbé lehetne meghatározni a házasságnál, minden irányú védelmet tekintetbe véve, a védelemre szoruló jogtárgyat, azt a köz- érdeket, a melyet az állam jogi eszközökkel megvédeni szükségesnek tart.

A házastársaknak egymás iránt való kötelességei: a debitum conjugate, az együttlakás, egymásnak segítése, a kölcsönös hűség és szeretet, melylyel egymásnak tartoz- nak s általában a házasság kimeríthetetlen számú motí- vumai²⁾ mind együttvéve képezik azon jogtárgyat, azon állami közérdeket, a melyet a házasságban védelmezni kell.

Ha mindezeket egy szóval akarjuk jellemezni, akkor azt mondhatjuk, hogy a házasságban a férfi és nő köl- csönös tulajdonainak kiegészülése, *integrációja* ³⁾ kell, hogy

¹⁾V. ö. *Vámbéry* i. m. i. k. 328. l.

²⁾ *Zsögöd* a »Magánjogi tanulmányokban« (II. k. 832. l.) szintén kimeríthetetlennek és definálhatatlannak mondja a házastársak kötelességeit, később (II. k. 834. l, id. *Vámbéry* i. m. l. k. 335. l.) így fejezi ki ugyanazt a gondolatot: »Egyik, vagy jobban mondvá egyedüli olyan kölcsönös kötelmük a házastársaknak, a mely geometriai pontossággal kifejezhető: a házastársi hűség.«

³⁾ Legyen szabad e helyütt e sorok írójának, bővebb ma- gyarázatul »A házassági jog bölcselete« (Bpest, 1901.) ez. munkájából a házaselet integrációjáról a következőket idézni: »Integráció alatt értjük: a különböző részeknek összeforrását, végtelen sok motívumnak véges összegét. A férfi és nő egymást testileg, erköl- csileg és a társadalmi hivatás terén kölcsönösen kiegészítik; ön- magukban tökéletlenek, együtt pedig tökéletes egészet alkotnak. A férfiúi és női természet különbözősége ellenállhatatlanul tör a társulásra három szempontból: a biológiai integráció a testet elégíti ki, az etnikai a lelket, a szociális integráció pedig a munkakört, a társadalmi hivatást. Lehetnek talán más szempontok is, a melyek szerint az integráció szintén létrejö, — hiszen sem- miféle felsorolás ezen a téren nem lehet tökéletes — de szerény véleményünk szerint ez a három szempont a legfontosabb és leg- jobban kiemelkedő; egymást kiegészítik de ki nem zárják . . .

védendő jogtárgynak tekintessek, mert ha a védelem ezen integrációnak legnagyobb teljére irányul, akkor megvan közelítve az az eszmény, a melyet a házasságban, mint társadalomalkotó faktorban megkívánunk.

A házasság megalakulásánál logikus és ideális sorrendben legelőször az ethikai integráció, a kölcsönös vonzalom s a lélek közössége fejlődik ki, ezt ki) v éti a szociális integráció, a házasságnak nyilvános elismertetése s az együttlakás, majd az egészet a biológiai integráció: az elhalás, a házasság tulajdonképeni perfekciója tetőzi be. Majd a három integráció párhuzamosan együtt működik; legelőször a biológiai veszít intenzitásából, teljességéből a haladó korral; a szociális integráció ideális körülmények között az egyik házastárs haláláig tart, míg az ethikai kapcsolatok, a melyek legelőbb kezdődtek, tartanak legtovább, tarthatnak a túlélő házastárs hátralévő éveiben is.

Ha a biológiai, szociális és ethikai integráció hármas eszmekörét elfogadjuk, már jobban meghatározhatjuk a házasság védelmének alakjait is. Önként ér t e t ő di k, hogy a biológiai integráció sérelmei (mely gyűjtőnév alá azután nemcsak a házasságtörést, hanem a debitum conjugale megtagadását s az idevágó kérdések egész tömegét is sorozhatjuk), fognak a legpregnansabban nyilvánulni, ezen sérelmek a házastársak legvitalisabb érdekeinek sebei lesznek s mint ilyenek sürgős és hathatós segítséget igényelnek: az állam büntető igazságszolgáltatását hozzák mozgásba. A legprimitívabb, legkidomborodóbb érdekek védelme szükségessé teszi tehát a legprimitívabb társadalmi működést: a bosszút, az állam büntető szankcióját.

De magával a büntetéssel még a házasságtörést megakadályozni, elhárítani nem lehet, mert a megtorlás! esz-köz nehézkességén hajótörést szenved az emberi érdekek szövvénye. Még kevésbé lehet megakadályozni a biológiai integráció többi sérelmeit, a debitum conjugale kérdései közül. A debitum conjugale jogtalan megtagadását — a

Ez a hármas integráció tehát egy tökéletes erkölcsi, fizikai és szociális létalakot őlt: a házasság létalakját.« (89. l.)

mi pedig épen oly vitális érdekét sérti a házasság felének, mint a kölcsönös hűség, megszegése — büntető eszközökkel kikényszeríteni nem lehet, pedig végső elemzésben ennek büntetése is épen oly társadalmi érdek, mint a házasságtörésé; ez a körülmény mutatja legjobban a házasság büntetőjogi védelmének elégtelenségét.¹⁾

Láthatjuk tehát, hogy a házasság büntetőjogi védelme csajv akkor léphet előtérbe (a praeventív eszközöket itt fejletlenségüknél fogva bátran ügyeimen kívül hagyhatjuk), ha igen nagy és úgyszólván szemmel látható sérelmeket szenvedett a házasság biológiai érdekköre. Sem a szociális, sem az ethikai integráció sérelmeit a büntetőjog nem torolhatja meg; azért azt mondhatjuk, hogy a büntetőjog a házasság részére csak a védelemnek *minimumát* biztosíthatja. Csak _akkor_ teljesítheti a védelmet, a mikor a legnagyobb érdek sértetett meg, s akkor is csak bizonyos adott körülmények között teheti ezt (legtöbbször csak magánvádra), s így odajutunk konklúzióinkban, hogy a büntetőjog a házasságnak, a házasságfelek integrációjának *minimális* terrénumát képes csak nehézkes védelmével biztosítani.

Lássuk most a házasságnak nem kevésbé régi védelmét, az erkölcsi védelmet, minő kilátásokkal kecsegtet az a házasság ethikai integrációjának, erkölcsi életének oltalmazásában?

Lássuk ezután, minő szerepet játszik a házasság védelmében a vallás-erkölcsi szabály, az ethikai parancs? Ennek védelme már a legtágabb térre kiterjed: biológiai integrációnál már a legkisebb gondolatot tiltja a házastársi hűség ellen,²⁾ a debitum conjugale teljesítésében a legnagyobb fokú gondosságot kívánja³⁾, sőt erkölcsös előéletet kíván meg a házasságra lépő felektől.⁴⁾ Mindezek

¹⁾ V. ö. *Vámbéry*, i. m. L. k. 329. 1.

²⁾ »Wer ein Weib ansieht, ihrer zu begehren, der hat schon die Ehe mit ihr gebrochen in seinem Herzen.« — *Fichte*, System der Ethik. Leipzig 1883, II. rész, II. kötet 166. 1.

³⁾ V. ö. *Wehte*, i. m. II. rész, II. kötet 178. L.; *Rothe*, i. m. II. k. 294. 1.

⁴⁾ V. ö. *Baumann*, Handbuch der Moral, Leipzig, 1879. 2981.

a kívánalmak büntető szankcióval nem sújthatók, elmulasztásuk esetében ki nem kényszeríthetők, csak az erkölcsi szabály tanácsa védi őket.

A szociális integráció terén a büntetőjogi védelem semmit sem tehet, a butián elhagyás hü n tét essél nem sújtható; ellenben itt már a szociális védelem, a polgári törvény védelme léphet föl kényszerítőleg¹⁾, és utasíthatja a feleket pl. az együttlakásra. De azért már a szociális integráció terén is a védelemre szoruló jogtárgy legtöbbször olyan természetű, hogy csak az egyéni lelkiismeretre ható morális szabály képes ennek védelmét biztosítani.²⁾

A mi pedig az ethikai integráció tényeit, a szeretetet, a kölcsönös segítséget stb. illeti, ezek oly szubtilis dolgok, hogy teljesen az ethika körébe vág megtartásuk; a jó bánásmódot és szeretetet sem büntető szankcióval. sem pedig társadalmi utón kieroszakolni nem lehet, egyedül az erkölcsi parancs ösztönzi erre a feleket.³⁾

Az ethikai szabály tehát, legyen az valláserkölcsei, vagy morálfilozófia változatos mezejéről való, a házassági viszony elemeinek maximáló számát veszi védelmébe, s azért azt mondhatjuk, hogy ethikai téren nyilvánul a házasság védelmének *maximuma*, — mivel azonban az a védelem a házasság legkisebb érdekeinek mezején nyilvánul (mert például a szeretet hiánya még nem szünteti meg a házasságot), s a legkevésbé fenyegetett részeket veszi csak védelmébe, azért ez a védelem sem elégséges önmagában a házasság összes érdekeinek *gyakorlati* megoltalmazására.

Középpütt áll felállított felosztásuk szerint, a büntetőjogi és ethikai védelem között a házasságnak szociálpolitikai védelme. Szintén óriási terület, részben már régi és kipróbált, részben fejlődésben lévő védelmi eszközökkel.

A polgári törvény, mely a biológiai integráció nem

¹⁾ V. ö. *Fichte*, i. m. II. rész, II. kötet 179. l.; *Concha*, i. m. II. r. 869. §.; *Rothe*, i. m. II. r. 28. l.

²⁾ V. ö. *Concha*, i. m. II. k. 869. §.

³⁾ *Ziegler*: *Sittliches Sein und sittliches Werden*. Strassburg, 1890. 115. l.

teljesítése miatt (impotentia, debium conjugale megtagadása) a házasságot érvényteleníti, vagy a már meglévőt felbontja — már, mint a szociális védelem egy része szerepel.¹⁾

Legtöbbre van azonban hivatva a szociálpolitikai védelem a szociális integráció terén a házasság társulás előmozdítására, s a házasságok biztos és zavartalan fennállására célzó praeventív intézkedéseivel.

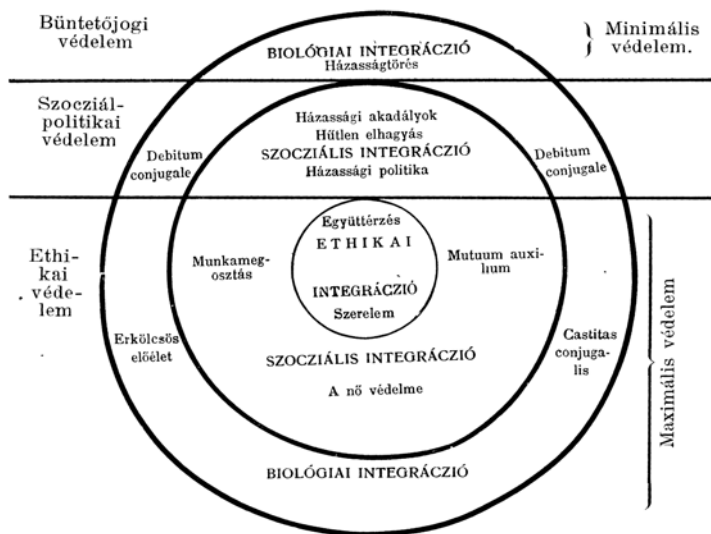
És épen ez a védelem a leghathatósabb a házasság védelmeinek sorában, mert a büntető szankció egymaga még nem fogja az embereket visszariasztani a házassági hűség megszegésétől, az ethikai parancs által védett szubtilis érdekek pedig alig vannak oly befolyással az emberekre, hogy csupán az ethikai parancs kedvéért tartózkodnának a házassági köteleességek ellen vétetni. Azért a szociális védelem az, a mely a leggyakorlatibb, és a mely legmélyebben belenyúl az emberi társadalom emez alaporganizmusába, hogy egyrészt utólagos védelmével helyreállítsa a csorbát szenvedett szociális rendet, másrészt praeventív eszközeivel (és ez jórésztben a jövő szociálpolitikájának feladata) odaműködjék, hogy az emberi társadalomban a lehető legtöbb és lehető legboldogabb házasság jöjjön létre.

Mint látni fogjuk, a büntetőjogi védelem legkevésbé lehet praeventív természetű, annál jobban a szociálpolitikai, az ethikai parancsok pedig mind praeventívek, melyek előre óvnak az erkölcsi rend megsértésétől.

A három védelemnek s a három védelmezendő érdekköznek megoszlását az alábbi rajz is mutatja, hol a házasság legfontosabb elemeit is lehetőség szerint elhelyezni igyekeztünk.

¹⁾ V. ö. erre a doktrínában: *Ahrens*, i. m. 591. L; *Röder*: Grundzüge des Naturrechts, 368. L; *Michelet*: Naturrecht, I. r. 305. L; *Oppenheim*: Philosophie des Rechts und der Gesellschaft, 41. L, — ellenkező nézetben vannak: *Rothe*, i. m. II. k. 32. 1. és *Concha*, i. m. II. k. 878. §.

Legfontosabb érdekek félköre.
(Megtorló védelem.)

Kevésbé fontos érdekek félköre.
(Praeventiv védelem.)

II.

A házasság minimális védelme: a büntetőjogi védelem.

E helyütt a házasság büntetőjogi védelme kérdéseinek óriási tömkelegéből csak annak megoldásával foglalkozunk, hogy fennebbi állításunkat a védelem minimális voltát illetőleg igazoljuk. Maga a házasságnak (s vele a családi életnek) büntetőjogi védelme nemcsak közéletben fontos kérdés, hanem a tudományban is tekintélyes részét képezi az anyagi büntetőjognak, meg a doktrínában nagyszámú művelőre talált.¹⁾

Ha a dolgot jogbölcselői nézőpontból tekintjük, először is azt konstatálhatjuk, hogy a büntetőjogi védelem egyezik a biológiai integrációval, csak a nemi élet tényeire vonatkozhatik. Csakis ennek, a házasság életében legfontosabb érdekek megsértését sújthatja az állam büntetéssel.

Ezt a büntetést már a legrégebbi időkben mindenütt megtaláljuk; ott, a hol nem a teljes nőközösség uralkodik, bármilyen elfajult más alakja álljon fenn a házasság együttélésnek (polyandria vagy polygamia). ez már egy bizonyos zárt családi kört konstituál, a melybe való behatolás megsértést képez és büntetésre méltó.

A népszokásokban és a kezdetleges törvénykönyvekben már mindenütt ott találjuk a házasságtörésnek, s a nőrablásnak, vagy más, a családnak elleni deliktumnak büntetését.²⁾

Fő bűncselekményt képez, s az egész csoportnak

¹⁾ A házasság büntetőjogi védelmének ismertetése, a doktrína tanait is felölve, irodalmunkban történeti alapon *Vámbéry* idézett monográfiájában, I. k. 318—480. 11.

²⁾ V. ö. *Beöthy*: A társadalmi fejlődés kezdetei, Budapest, 1882. i. k. 24. s köv. 11. részletesen a történeti fejlődés folyamán *Vámbéry*, i. m.

vázát alkotja a házasságtörés. a melynél a védendő jogtárgyat illetőleg a büntető doktrínában számos eltérő nézetet találunk) de a melynek tényálladékára vonatkozólag hovatovább ki fognak alakulni a határozott vélemények. értve alatta az idegen házassféllel való coitust vagy annak megkísérlését.²⁾

Ha a házasságtörésre szabott büntetési mértékeket vizsgáljuk, fájdalommal kell látnunk, hogy az a legtöbb büntetőtörvénykönyvben erősebben van sújtva, mint a magyar Büntetőtörvény könyv 246. §-ában. A mi 3 havi maximumunkat túlhaladja a svájcz, németbirodalmi, németalföldi, montenegrói, ausztriai, román és norvég 6 hónapos maximum; Bulgária, Szerbia és Finnország 1 éves maximumot szabnak ki, a dán, svéd, francia, belga, görög és egyiptomi büntetőtörvénykönyvek 2 évig terjedhető fogházzal büntetik a házasságtörést, a spanyol jogterület pedig, (ide számítva a délamerikai államokat) azt 5—6 éves fogház maximummal sújtja.³⁾

De a büntetőtörvények nem elégsznek meg azzal, hogy csak a házasságtörésre rónak ki büntetést, hanem egyéb, a szexuális-élet terén való bűnözésekre is kiterjesztvén figyelmüket, ha nem is közvetlenül, de legalább közvetve működnek a házasság védelmében. Azok a deliktumok, a melyeket a legtöbb büntetőkódex »a szemérem elleni bűntettek és vétségek neve alá foglal⁴⁾, a házasságon kívüli szexuális érintkezést jelentékenyen megnehezítvén, közvetve büntetőpolitikai téren oda hatnak, hogy a nő védelmét, s a házasságra lépést minél jobban elősegítik.

A nő védelme ennél fogva nem kis szerepet játszik a házasság büntetőpolitikai védelmében.⁵⁾ Nevezetes bűn-

¹⁾ V. ö. *Vambéry*, i. ni. 328. 1.

²⁾ V. ö. *Yariibéry*, i. m. 880. 1.

³⁾ V. ö. *Vambéry*, *L* m. 360. 1.

⁴⁾ Nálunk a BTK. 232—240. és 247. §§-ai.

⁵⁾ A mi BTK.-ünkben a 282. §. védi a nőt 12 éves koráig egyáltalán, a 236. §. pedig védelembe veszi 12-14 éves koráig. A 14-ik életévtől kezdve csak a 232. §. határai között nyílik meg a büntetőjogi védelem, a mi, nézetünk szerint büntetőpolitikai szempontból helytelen, mert így e 14—16. életévek közötti rész, melyben a nő még házasságba nem léphet, de a melyben éppen koránál

tetőjogi védelme a házasságnak a házasságtörés büntetésén kívül monogam államokban a kettős házasság büntetéssel sújtásais¹⁾, a mely a házasságtörésre szabott büntetésnél jóval súlyosabb, mert ez nemcsak a házasságban megkívánt biológiai integráció kapcsait szakítja szét. hanem a monogam államok társadalmi rendjét fenyegeti romlással.

Az a nézet; hogy a férfi házasságtörése büntetve ne legyen, vagy enyhébben legyen büntetve, mint a nőé, fájdalom, sok helyütt elfogadásra talált²⁾, s bár a doktrínában élénk vitára szolgáltatott alkalmat³⁾, mégis úgy jelentkezik, mint egy, a monogam államok társadalmi rendjéhez nem méltó visszaesés.

A házasság büntetőjogi védelmét, mint kiválóan megtorló természetű védelmet jellemezhetjük; nem lehet azonban mondani azt, hogy egyáltalán lehetetlen volna praeventív elemeket bevinni ebbe a védelembe. A nem közvetlenül a házasságra vonatkozó fentebb említett szakaszokat úgy tekinthetjük, mint *praeventio generalist*, mely az egész társadalomra hatva mérsékli a szexuális élet nagyobb rendellenességeit, s így közvetett működésében mintegy a házasságba tereli az egyéneket.

A *speciális praeventionak* a doktrína tanaiban már elfogadott, de a gyakorlat terén — fájdalom — keveset alkalmazott működése is- megtalálja a maga területét a házasság büntetőjogi védelmében. A fejlődöttebb börtönrendszerek s a társadalom növekvő intelligenciája talán

fogva a legtöbb veszélynek van kitéve, védetlenül marad. A novellajavaslat, mint tudjuk, ezt a részt egyáltalán nem érinti, s a 231. §-t csak a fajtalanság esetére terjeszti ki, egyébként a nemi közösülésre való reábirásban csak az üzletszerűséget szándékozik büntetni; pedig nem volna nehéz a 236. §-t a 12 — 16. évig kiterjeszteni, a meddig a nő el nem érte azon korát, mikor törvényes házasságot köthet.

¹⁾ Nálunk a BTK. 251-253. §§-ai.

²⁾ V. ö. *Vámbéry*, i. m. 360. l.

³⁾ Legtűzetesebben fejti ki azokat az okokat, a melyek a nő súlyosabb büntetethősége ellen szólnak, *Kerner*, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, 397. s köv. 11. idézve *Vámbéry*, i. m. 319. l.

majd itt is mindig jelentékenyebben működhetnek közre a házasság védelmében. A teljesen individuális természetű *praeventio specialissima* ¹⁾ az egyénre legközelebb ható és legáltalóbb módja lenne a praeventív védelem kérdése megoldásának, csak hogy gyakorlati kivitele ütközik most még óriási nehézségekbe.

A büntetőpolitika rámutathat a praeventív védelemnek eme módjaira, de a büntető törvényhozás és a praxis csak lassú és bizonytalan léptekkel járhatnak a praeventio útjain. Olyan speciális praeventív védelem, mely a gyakorlati életben számba vehető eredményt, tömegeredményt mutatna föl, ma még az utópiák országába tartozik.

De nemcsak praeventív, hanem megtorló védelme is nagyon tökéletlen a büntetőjognak a házasság terén; hiszen a legfontosabb érdekek, a házassági hűségnek védelmében is csak bizonyos határok között mozog.

A házasságtörés büntetése ugyanis, mint láttuk, fő vázát alkotja a házasság büntetőjogi védelmének, s mint ilyen csak a befejezett házasságtörést sújtja; ezt is csak akkor, ha miatta a házassági elválás ki mondatott. (BTK. 246. §.) A tényálladék megállapítása tehát itt sem a büntetőjogi védelemnek dolga. A családi becsület kényes volta teszi indokolttá azt is, hogy a büntetőhatalom ne hivatalból üldözze a házasságtörést, hanem csak a sértett fél magánindítványára, — mert hiszen a női becsület megurczolása már maga kimondhatatlan károkat okoz a társadalmi erkölcsnek s tán a büntető hatalom csak befejezett konstataált deliktumra s akkor is csak a sértett fél indítványára emelheti fel sújtó karját.

Hogy az így büntetett házasságtörések száma elenyészően csekély, s hogy a házasságtörést sújtó szakasz a büntetőtörvényben alig több formaságnál, azt nagyon könnyen beláthatjuk a föntebb elmondottakból. Nem monduk sokat, ha azt kívánjuk, hogy bár minden tízezredik házasságtörést érme utól az állam büntető szankciója. Tehát még ez a kicsiny területe is a házassági köteles-

¹⁾ V. ö. erről Angyal értekezését a «Jogtudományi Közlöny» 1901. évf. 233. 1.

ségeknél, jogsértés esetén legnagyobbbrészt az erkölcs védelmére szorul. Mert ha valakit erkölcsi tudata, lelkiismerete vissza nem tart a házassági hűség megszegésétől, akkor a büntető szankció már nem lesz képes attól visszatartani.

A büntetőjog tehát a házasságnak eme legnagyobb érdekét, a szexuális hűséget és exkluzivitást csak bizonyos körülmények között és csakis a minimális módon képes megvédeni, azért neveztük a házasság büntetőjogi védelmét *minimális* védelemnek. E védelemben túlnyomó a megtorló s legkevesebb a praeventív elem; területe a házasságban csak a biológiai integrációra terjed ki, sőt ez a védelem épen minimális volta miatt a biológiai integráció védelmének legnagyobb részét is a szociálpolitika s főleg az ethika körébe utalja.

III.

A házasság maximális védelme: az ethikai védelem.

A házasságnak legnagyobb védelmi területe az erkölcs terére esik, a mi természetes is, ha a házasságban nyilvánuló sok ethikai momentumot mérlegeljük. De az erkölcsi védelem nemcsak az ethikai, hanem a biológiai és szociális integráció lényének nagy részét is felöleli magába, azokat a tényeket, melyeknek megvalósítása sem a büntető szankció fenyegetésével, sem a társadalmi együttműködéssel el nem érhető, hanem legfőleg a társadalmi, vagy vallási tételeken alapuló erkölcsi elvek erejével.

Már a biológiai integráció mezején is a doktrína egyedül erkölcsi tere utal. erkölcsi elvekkel bizonyít a debitum conjugale erkölcsös teljesítésénél,¹⁾ s nem hagyhatja annak megállapítását *egyedül* a polgári kódexek rideg paragrafusaira; a szexuális hűség kérdése is egy részben az ethikai védelem mezejére tartozik, mert hiszen a büntetőjog, mint láttuk, csak a befejezett házasságtörést bünteti s azt is csak bizonyos körülmények között. Pedig, ha föltennők, hogy a házasságtörést minden esetben utoléri az államhatalomnak büntető keze, még akkor is az első hűtlen gondolattól az utolsó, a házasságtörés tényét képező cselekményig, mennyi tere van az erkölcsi védelemnek!²⁾

¹⁾ V. ö. erre a doktrínában a már idézett írók közül: *Sammtliche Werke IX.* (M. L. *Fichte*, L m. II. k. 171). c., *Ahrens*, i. m. 250. L, *Belime*, i. ni. II. k. 94. 1., legújabban *Rothe*, i. m. II. k. 294. 1. és *Concha*, i. in II. k. 869. §.

²⁾ Szépen jelentkezik a hármasság védelem egymásbafonódása, ha a házasság ellen irányuló legsúlyosabb ténynek, a házasságtörésnek lefolyását szemléljük. A tett a bűnös gondolattal és el-

Sőt az ethikai védelem a biológiai integráció terén nem elégszik meg azzal, hogy a házasságban a szexuális hűség megsértésének még a gondolatát is távol tartani igyekszik a felektől, hanem a házasság előtti életet is mindkét félnél bizonyos követelményekkel veszi körül, megkívánva a házasságra lépő felektől az erkölcsös előéletet.¹⁾ Ezen a téren azonban az ethikai védelem különböző formái: a vallási tételeken felépült erkölctan és a társadalmi morál sajnálatos ellentétben állanak, mert az a körülmény, hogy a férfiak a szociális viszonyok változása folytán később léphetnek csak házasságra, a társadalmi morál szemében a férfinak házassága előtti életét újabban nagyon enyhe elbírálás tárgyává teszi.²⁾

Az erkölcsi védelem a házasság szociális alkotmányában is kiveszi a maga részét. Örökös az együttélés fölött, a meddig lehet; mert igaz, hogy a polgári törvény,

határozással kezdődik, a minek egyedül az erkölcsi parancs tisztelete, az ethikai védelem állhat ellen. A tett végrehajtásához a két fél közeledése és találkozása szükséges, a minek civilizált emberek között, az illem, a társadalmi morál, a házi tűzhelynek és magánlaknak polgári törvényekkel biztosított sértetlensége áll ellen: ez a szociális védelem. A tett befejezését már a büntető szankció sújtja; itt kezdődik a büntetőjogi védelem. A három védelem ugyanazon cselekménynél successív és simultan módon működik, successíve, mert az etnikait követi a szociális és ezt a büntetőjogi védelem, simultan módon, mert az ethikai védelem a másik kettő mellett is, a szociális védelem pedig a büntetőjogi mellett is jelen van.

A doktrínában: *Fichte*, i. m. II. k. 166. 1., *Beaussire*: Les principes de la morale, Paris, 1885., — 228. 1., *Rothe*, i. m. II. k. 297. L, *Baumann* Handbuch der Moral, Leipzig. 1879., 298. 1. *Cathrein*, i. m. II. k. 405. 1.

¹⁾ *Baumann*, i. m. 298. 1. «Die Enthaltensamkeit vor der Ehe nicht blos ein Fernbleiben von unsittlichen Verhältnissen, sondern muss zugleich die Absicht haben, der Geschlechtsanlage um so mehr und um so intensiver die Richtung auf die Ehe zugeben.»

²⁾ *Schopenhauer*: A nemi szerelem metafizikája (Filozófiai írók tára, X. ford. Bánóczi) 89. és köv. lapokon egész apparátusát az argumentumoknak szenteli annak bizonyítására, hogy a férfi házasságtörése és házasság előtti életének nagyobb szabadsága mennyivel természetesebb, mint a nőé s hogy a férfi szerelme egyenesen a házasságtörés felé irányul!

mely a szociális védelmet képviseli, megparancsolhatja a feleknek az együttlakást, együttélést, de annak szilárdá tétele már nem áll a társadalmi működésnek hatalmában.¹⁾

A szociális munkakörnek szabályozása is a család belső életében az erkölcsnek képezi gondoskodása tárgyát, mert a szociális védelem, mint látni fogjuk, csak a legkiválóbb ellentéteknek orvoslására s megszüntetésére szorítkozhatik.²⁾

A természetjogászoknál, különösen a szerződési elméletek híveinél található »férji hatalom«-nak a természetből dedukált eszméje³⁾, s a modern feministáknak túlzott elvei között a helyes középutat szintén az erkölcsi védelem van hivatva megállapítani. Mint látjuk, tehát a szociális integráció ezen tényeinek védelme is nagy részében az erkölcs birodalmában foglal helyet.

Az ethikai integráció összes tényei pedig oly szubtilis természetűek, hogy ezeknek védelme egyedül az erkölcs mezejére tartozik.⁴⁾

Látva így az ethikai védelemnek kiterjedt körét a biológiai, szociális és ethikai integráció világában, vizsgáljuk most az ethikai védelem megjelenésének módjait, azokat a formákat, a melyekben a házasság ethikai védelme megnyilatkozik.

A régi népek erkölcsé egyedül a vallási parancsok formáiban jelenik meg, csak később kezdi a tudomány figyelmét az egyetemes erkölcsi eszmékre fordítani s alkotja meg így a morálfilozófiát. A vallási erkölcsanak

¹⁾ *Fichte*, i. m. II. k. 179. k, *Belime*, i. m. II. k. 94.1., *Beaussire*, i. m. 213. L. *Concha*, i. m. II. k. 869. §., *Held*, i. m. I. k. 147. 1. *Cathrein*, i. in. II. k. 407. 1.

²⁾ V. ö. *Oppenheim*, i. m. 40 1.

³⁾ Bővebben erről e sorok írójának már idézett »A házasságjog bölcselate« cz. művében, 127—130 11.

⁴⁾ V. ö. a doktrínában: *Cathrein*, i. m. II. 400. 1. *Belime*, i. m. II. k. 96. L, *Beaussire*, i. m. 213. k, *Michelet* Naturrecht. Berlin 1866. L k. 309. 1., *Zielyer*: Sittliches Sein und sittliches Werden, Strassburg, 1890, 115 1. A törvényhozásban az ethikai integrációnak ezen elvét hangsúlyozzák: a Code Civile 212. §-a, a porosz Landrecht II. rész 174. és 176. §§-ai és az osztrák polgári törvénykönyv 47. §-a.

között egyedül a civilizált államokat átható keresztény morál jelentkezik tökéletesnek a jogbölcseleti ideál szempontjából, a keleti népek (mohamedánok, Buddhisták) erkölcsstana a házasság kérdéseiben szóba sem jöhet. Az abszolút alapon nyugvó keresztény morál és a relatív talajokon álló számtalan bölcseleti erkölcs-iskola között nagy és nyomós ellentétek vannak a házassági ethika legfőbb kérdéseiben is, de ezek az ellentétek nem kiegyenlíthetetlenek. mert a bölcseleti morál annál tökéletesebb, minél jobban megközelíti a keresztény erkölcsant.

Hogy a különböző morálfilozófiai iskolák nem a fejlődés sorrendjében egymás után. hanem egymás mellé sorakoznak, hogy egyik elmélet a másik mellé állítható, anélkül, hogy azt a másikat megdönthetné, azt a kiindulási alapok relatív voltából lehet megmagyarázni; a házassági ethika gyakorlati kérdéseiben azonban mindegyik több-kevesebb határozottsággal azon ideál felé törekszik, a melyet a keresztény erkölcsant megvalósított.¹⁾

A házassági erkölcsant terén különösen két műve van a kereszténységnek, a mely a társadalmat egészen átalakította, s a mely legélesebb ellentétben van a relatív alapon álló házassági ethikákkal: a házasság felbonthatatlanságának elve, s a nőnek kiemelése abból az alacsony helyzetből, melybe azt az ó-kor világnézete és erkölcsi sodorták.

A házasság felbonthatatlanságának elve az erkölcsi védelemnek legjobb és legbiztosabb fundamentuma, a melyen, mint kényszerítő erőn nyugosznak a hatóság etnikai alkotmányának összes princípiumai. Mert az a tudat, hogy a házasság meg nem szüntethető, hogy más házasságba a menekülés lehetetlen, mint folyton megújuló erkölcsi intelem lebeg a házasság előtt s arra erkölcsi kényszerként hat, hogy házas kötelességeit teljesíti.

A doktrínában a természetfilozófusok közül a legmerevebb szerződési elméletek²⁾ követői, mi akadályt sem hárítanak a házasság felbonthatásának útjába; *Ahrens*,³⁾

¹⁾ V. ö. szerzőtől: «A házasságjog bölcselete.» 33. 1.

²⁾ Bővebben szerző i. m. 160—167. 1.

³⁾ V. ö. *Ahrens*, i. m. 591 1.

Michelet ¹⁾ *Oppenheim* ²⁾ akkor, ha a körülmények úgy alakulnának, azt könnyen megengedhetőnek tartják, sőt *Oppenheim* éppen a nagyobb erkölcsösség szempontjából kívánja a házasságot bizonyos körülmények között felbontani. ³⁾ Ez a felfogás különösen a protestáns morálfilozófiát uralta sokáig s így a keresztény erkölcsi felfogás két, egymástól nagyon különböző részre, a katolikus és a protestáns felfogásra tagolódott ebben a kérdésben.

Kant ⁴⁾ és *Fichte*. ⁵⁾ valamint *Belime* ⁶⁾ már a minimális térre kívánják szorítani a házasság felbonthatatlanságát.⁷⁾ *Fichte* különösen az erkölcsi védelem számára tartja fenn a fontos feladatot, hogy a házasság felbonthatatlanságát megőrizni igyekezzék: »Die Ehescheidung soll rechtlich nicht verweigert werden, aber soll durch sittliche Mittel so lange als möglich verhütet werden. dass in einzelнем Falle sie nöthigt werde.«⁸⁾

Mindezek azonban csak előkészítő tanai voltak a házasság tökéletes felbonthatatlanságáról szóló doktrinális elveknek, mert a relatív alapokon nyugvó morálfilozófia csak lassú emelkedéssel jutott arra a magaslatra, a hol az abszolút fundamentumon álló katolikus erkölcsstan mindig állott.⁹⁾ Nehezebb volt oda jutni, mert nem volt alapja, a melyből a házasság felbonthatatlanságát dedukálta volna.

Kétségkívül voltak törekvések már régebben is a morálfilozófia terén, melyek a házasság teljes fölbont-

¹⁾ V. ö. *Michelet* i. m. II. k. 305. 1.

²⁾ V. ö. *Oppenheim*, i. m. 42. 1.

³⁾ «So wenig als Zwang die Ehe schliessen darf, so wenig kann durch Zwang sie erhalten. Was kann ein erzwungene Zusammenleben für sittliche Bedeutung haben?» *Oppenheim* i. m. 41. 1.

⁴⁾ V. ö. *Kant* i. m. 110. 1.

⁵⁾ V. ö. *Fichte* i. m. II. rész. II. kötet. 182. 1.

⁶⁾ V. ö. *Belime* i. m. II. k. 122. h köv. 1.

⁷⁾ Éppen úgy még *Trendelenburg* *Naturrecht* 132. §. *Paulsen* *System der Ethik*, II. k. 601 l., *Lasson* *System der Rechtsphilosophie* 576 l. idézve *Cathrein*, i. in. II. k. 80. l.

⁸⁾ *Fichte*: i. m. i. h.

⁹⁾ Főleg teológiai alapon érvényesül ez a bizonyítási mód *Aquinói szt. Tamásnál* (*Summae* III. qu. 67. art. 1, és *Liguori szt. Alfonznál*, (*Theologiae moralis* VI. qu. 956.) azonban már ők sem mellőzik a természetes filozófiai argumentációt.

hatatlanságát bölcséleti alapon levezetni igyekeztek, de — mint előző munkánkban arra rámutatni igyekeztünk ¹⁾ — a pozitív filozófia nyomdokain járó ethikai univerzalizmusnak nagy érdeme van abban, hogy ezt az álláspontot megközelítette. *Comte*, a pozitív filozófia atyja, a házasságot fölbonthatatlannak hirdeti²⁾, sőt az ethikai integráció elveinek megfelelően azt az ideált hangsúlyozza, hogy a túlélő házastárs ne lépjen házasságra, hanem folytassa a házasság életét — mintegy szellemileg — az elhalttal.³⁾

Mindazonáltal a pozitív filozófia erkölcsi rendszere, (Paulsen, Wundt) alapelveit tekintve, talán messzebb jár a kereszténység szellemétől⁴⁾, mint az előző relatív alapú morálfilozófiák — a hogy ezt legutóbb *Stange*⁵⁾ oly fényesen kimutatta — csak a házasság felbonthatatlan ságára nézve szolgáltatott ennek egyetemesebb világnézete, az ethikai univerzalizmus egy újabb bizonyítékot.

Végül a legújabb katolikus házassági filozófia képviselői a jogbölcséletben, *Rothe*⁶⁾, *Concha*⁷⁾ és *Cathrein*⁸⁾ természetbölcséleti alapon is igyekeztek magyarázni a házasság felbonthatatlanságát s így általában azt mondhatjuk, hogy e téren az erkölcsi iskolák különbsége immár megszűntnek tekinthető, s a házasság felbonthatatlansága elfogadott jogbölcséleti ideállá lőn.

Fájdalom, a házasság felbonthatatlanságának eszméjét a házasságnak csak ethikai védelme közvetíti, s a

¹⁾ V. ö. i. m. 3., 168. 11.

²⁾ A szubjektív gondolkodás azonban, melytől a legnagyobb filozófusok sem mentek, egy kivételt tétel vele: ha a férfi, mint megbélyegzett gonosztevő, társadalmi halott. Ennek magyarázata az, hogy Vaux Clotildnak, az ő eszményképének, férje börtönben volt. (*Kozáry*, Korunk bölcselete. 1892. 44. 1.)

³⁾ V. ö. *Kun Sámuel* értekezését a szociológiáról, *Aethnaeum*, VI. évf. 304. 1.

⁴⁾ V. ö. *Cathrein*: Die Sittenlehre des Darwinismus 139. 1., id. *Sarmaságh*: A positivizmus erkölcstana. (Bölcséleti folyóirat VIII. 1.1)

⁵⁾ *Klange*: Die Christliche Ethik in ihrem Verhältniss zur modernen Ethik. Paulsen, Wundt, Haitmann. Göttingen, 1883.

⁶⁾ *Rothe*, i. m. II. k. 32. s köv. 1.

⁷⁾ *Concha*, i. m. II. k. 878. §.

⁸⁾ *Cathrein*, i. m. II. k. 390—397. II.

polgári törvények mindenütt más álláspontra helyezkednek, sokszor nagyon gyorsan és indokolatlanul is helyt adván a házasság felbontásának.

Itt tehát még sok fontos tennivaló van a házasság erkölcsi védelmére: a házasságon belül a felbonthatatlan életközösség szellemében működni és elejét venni mindannak a disszonanciának, a mi az ethikai integráció szellemével ellenkezik; a doktrínában pedig idővel a polgári törvények megcsontosodott nézetei s a házasságnak a közvélemény szemében megalakult felbonthatósága ellen is fölvenni a küzdelmet, s megvalósítani a keresztény világnézet és az igazi bölcséleti morál által egyformán követelt felbonthatatlanságot.

A másik jelentőséggel teljes műve a keresztény morálnak a házasság ethikai védelme terén a nő védelmében nyilatkozik. Ethikai védelmében — hangsúlyozzuk — mert a legújabb szociológia, mely dicséretes törekvéssel igyekszik emelni a nő társadalmi helyzetét, csak a szociális életnek mezején mozog¹⁾; az ethikai erőt, mely a nő védelmében nyilvánul, egyedül a kereszténység szelleme vitte be abba. »A nő a kereszténység befolyása alatt lett azzá, a mi« —mondja Passen is,²⁾ a pozitív ethika egyik legkiválóbb képviselője. Ennek a szellemnek köszönhető, hogy nemcsak szociális szempontból veszszük a nőt védelmünkbe, s mentjük föl a munka alól, hogy női és anyai hivatását a családban annál zavartalanabban teljesíthesse, hanem tisztelettel és szeretettel övezzük őt a házi tűzhelynél, a családi szentélynek védelme közben, s megadjuk neki erkölcsi tekintetben is a helyet, a mely őt megilleti.³⁾

Nagyon fontos ez az erkölcsi védelme a nőnek, mert rajta nyugszik a házasság erkölcsi védelme is. A házasság története mindig és mindenütt párhuzamosan

¹⁾V. ö. *Spencer*: i. m. II. k. 331—338., *H. Wundt*, i. m. 188. 11.

²⁾V. ö. *Paulsen*, *System, der Ethik*, II. k. 249. l., idézve *Cathrem*, i. m. II. k. 389. l.

³⁾Az erkölcsi védelemnek szociális térre is kiható fontosságáról említésre méltó még *Périn*: *A keresztény társadalom törvényei*, Bpest, 1877., — 223 s. köv. 11. *Cathrein*, i. m. II. k. 408-414. 11.

haladván a nő történetével, elmondhatjuk, hogy minél jöhhan részesül védelemben a nő. annál jobban tiszteli a társadalom a házasságot is. A nő erkölcsi védelme egyrészt a nőkultuszban nyilvánul, mely, ha kizárólag ethikai tartalmú, az emberiségnek gondolkozását nemesíti meg, másrészt az úgynevezett társadalmi morálnak, a közvéleménynek jelenségeiben.¹⁾

A civilizált államok társadalmi morális érzete kétségkívül sokat tesz a nő védelmére, s így közvetve a házasság erkölcsi védelmére is. Ez a védelem rugalmasabb és hajlékonyabb, az esetekhez alkalmazhatóbb lévén, a doktrína és a kódexek védelménél százsorta több gyakorlati erkölcsi eredményt mutathat föl. hatását, a mi a praeventív működést illeti, közvetlenül a valláserkölcsi praeventio hatása után lehet említeni.

Ez a társadalmi morál tehát, melyet végső összegében a nép erkölcsi erejének nevezünk, sokat tehet okos praeventíójával a házasság erkölcsi védelmére, bár ítélete sokszor megbízhatatlan és ingadozó. Például a nőnek házasság előtti életét sokkal jobban szemügyre veszi a férfiénál, s már a házasságban is a férfi ballépéseit könnyen megbocsátja, míg a nőét örökre megbélyegzi. Ebben a tekintetben egészségesebb és erkölcsösebb az alsóbb néposztályok morális világnézete, s általában ez a felfogás, mely a férfi életét a nőnél enyhébb erkölcsi mértékkel méri. semmiféle valláserkölcsi, vagy bölcseleti felfogáson nem alapulhat.²⁾

Láttuk tehát a házasság erkölcsi védelmének három fő megnyilvánulási módját: a vallási parancsot, a bölcseleti morált és a társadalmi közfelfogást. Mind a három praeventív módon működik, s felöleli magában úgy a biológiai, mint a szociális és ethikai integráció mezejét.

Az ethikai védelem tehát magában foglalja a házasság összes motívumainak megoltalmazását: a biológiai integráció mezején a debitum conjugate erkölcsös teljesítését parancsolja, a házassági hűtlenségnek még gondo-

¹⁾ V. ö. erről *Battler*-nek értekezését: *La cause de la femme et l'avenie du foyer.*» (*Revue du morale sociale*, 1900. II.)

²⁾ V. ö. szerző i. m. 126. l.

latától is eltilt, a házasság előtti életet megneemesíti; a szociális integráció terén a kölcsönös együttműködést a szerepkörök megfelelő felosztását biztosítja. a házasság felbonthatatlanságának eszméjét konstituálja: az ethikai integráció mezején az együttérzésnek legnemesebb virágait fakasztja a házastársak lelkében, s megadja a nőnek az őt megillető helyet.

E mindenfelé kiterjedő hatása miatt neveztük a házasság erkölcsi védelmét maximális védelemnek, szankció hiányában azonban épen ezen erkölcsi védelem a maximális védelmi területen csak a minimális gyakorlati eredményt tudja biztosítani.

Mert az erkölcsi védelemnek alig van a fennálló társadalom keretén belül szankciója. A valláserkölcsi tanok az erkölcs jutalmát, vagy büntetését a túlvilági életre helyezik s így ezen tanok el nem fogadóját egyáltalában nem, elfogadóját pedig — a nem keresztény ethikákban — sokszor csak részlegesen serkenthetik a valláserkölcsi szabályok megtartására, melyek a házasság ethikai védelmében közreműködnek.

A relatív alapon nyugvó bölcséleti morál iskolái az erkölcsnek végső okát olyan messze helyezik, hogy annak gondolata pl. a Rousseau-féle sympathia. vagy a Comte-féle közjó, a Spencer-féle legfőbb és legnagyobb közös boldogság gondolata csak a filozófus magaslatra jutott gondolkodót készíthetik öntudatos ethikai cselekvésre.

Leggyakorlatibb módon az erkölcsi védelemben talán a társadalmi morál működik, a mely az ellene vétőt már a fennálló társadalomban közmegvetéssel sújtja; de azért ez is csak minimális részét képes biztosítani a házassági élet maximális részét karjaiba záró erkölcsi védelemnek.

IV.

A házasság szociálpolitikai védelme.

A házasság büntetőjogi és ethikai védelmének hátrányai mellett (az egyik csak minimális védelmet biztosít, a másik védelemnek pedig hiányzik a főnálló társadalom keretén belül szankciója) — előnyösen tűnik ki a szociálpolitikai védelemnek nagy birodalma, mely a társadalom organizmusának egészét veszi igénybe a házasság védelmére.

Ez a házasságnak leggyakorlatibb védelme, mert benne a társadalom saját kebeléből teremti elő azokat a védelmi eszközöket, melyek az időhöz és körülményekhez képest szükségesnek látszanak, s így a szociális védelmi rendszert legjobban az agilitás, a rugékonyság jellemzi.

Olyannyira kiterjedt és kiterjeszhető a házasság szociálpolitikai védelmének birodalma, hogy jelen, szerény keretek között mozgó munkánkban csak a legfőbb irányelveket tartjuk kijelölhetőeknek, a melyeknek a társadalmat ezen létalapjának gyakorlati védelmében vezetni kell, s csak a legfőbb határvonalakat húzhatjuk meg, a melyek ezen védelmet a büntetőjogi és ethikai védelemtől elválasztják.

Ha a dolgot a történeti fejlődés folyamán vizsgáljuk, az ó-korban az állam onnipotenciáját ezen a téren is teljes érvényesülésben találjuk. Athene mérsékelt törvényei itt is ellentétben állanak Sparta zordságával szemben.

A középkori államok organizmusa sokkal fiatalabb volt, semhogy materiális államcélok érdekében valamit is tehettek volna, elég gondot okozott nekik az alaki államcélok megvalósítása, saját létük fenntartása; legjobb házassági politika volt e korban a népesség reprodukív

ereje, mely a sok pusztán maradt vidéket gyors szaporodásával betöltötte. A fiatal államok helyett egy társadalmi hatalom: az Egyház ragadta kezébe ezt a szerepet, s erős kézzel vitte másfélezer éven keresztül. Nemcsak, mint a házasságkötés egyetlen fóruma, hanem, mint a házassági erkölcsök egyedüli őre is szerepelt abban az időben, s politikáját nem egyszer anyagi intézkedésekkel támogatta.¹⁾

Megerősödven Európa államai, anyagi céloknak elérésére is törekedhettek, jóléti politikát is üzhettek, s az Egyház világi hatalmának gyengülése, de a doktrína folyton erősödő szava is mindinkább az államok kezébe juttatta a házasság ügykörét. *Vico*-tól elkezdve majdnem minden író hangsúlyozza az állam fontos jogait és kötelességeit a házassági politika terén, s ma már úgy áll a dolog, hogy a házasság erkölcsi tartalmára és szociális eredményeire éber szemmel ügyelnek az államok, mint létezésük alapjának egyik elsőrendű tényezőjére.

A házassági politika valamely államra nézve tehát jogok és kötelességek összegét foglalja magában, s az állam jóléti tevékenységének ügykörébe tartozik.

A házasság szociálpolitikai védelmében többféle csoportosítást lehet fölállítani a védelmi módoknak: vagy a biológiai és szociális integráció világa szerint, a melyekre a házasság társadalmi védelme kiterjedhet, vagy esetleg a társadalomnak azon konglomerátumai szerint, a melyek a védelmet kezükbe venni hivatvák, s ekkor megkülönböztethetjük első pillantásra a házasságnak állami és egyházi védelmét.

Más felosztás volna a pozitív és negatív védelmi rendszerek megkülönböztetése, a mikor t. i. azokat a módokat szemléljük, a melyek vagy tiltó, vagy parancsoló tartalmú szociális intézkedéssel akarják megvalósítani ezen a téren a társadalmi rend ideálját: minél több embernek minél boldogabb, házasságban élhetését.

De talán legsikeresebb a házasság szociális védelmének azon szempontokból való szemlélése, a mint az statikai, vagy dinamikai elv gyanánt jelentkezik. Mint

¹⁾ V. ö. szerző i. m. 32—33 II.

statikai elv, működik a társadalmi tevékenység akkor, a mikor a fennálló házasságokra koncentrálna társadalmi erőit, s azoknak keretén belül hoz létre intézkedéseket a házasság védőimére; mint dinamikai elv, fejti ki a társadalmi organizmus tevékenységét akkor, a mikor házassági politikát folytat és pozitív vagy negatív módon működik oda, hogy a jövőben létrehozza a lehető legtöbb embernek lehető legnagyobb házassági boldogságát.

A statikai és dinamikai elv körül csoportosítva fogjuk mi is a szociálpolitikai védelem fő feladatait cé-lunkhoz szabott rövidséggel előadni, szólván a védelem statikai megnyilvánulásánál a törvénykönyvek szociál-politikai feladatáról a házassági védelemnek a nőkérdést keresztező részeiről, s a már fennálló házasságok termé-kenységének előmozdításáról, elsorolván a védelem dyna-mikai megnyilvánulásánál a házassági politikának vezérlő eszméit, a melyeket a doktrína és a gyakorlat eddig el-fogadott.

Maga a védelem anyaga, a társadalmi organizmus, folytonos fejlődésben lévén, természetes következés, hogy idővel a védelmi módok is gyarapodni fognak s így a szociálpolitikai tevékenység a házasság védelmére mindig több és hathatósabb eszközt fog tudni nyújtani.

A) A házasság szociálpolitikai védelmének statikai működése.

Statikai tekintetben a házasság szociálpolitikai vé- delme a fennálló házasság keretén belül működik és a meglévő házasságok összetartó erejét: az integrációt törek- szik megvédelmezni annak biológiai és szociális alakjában.

Szemmel látható ez a szociális védelem a polgári törvénykönyveknek paragrafusaiiban, a melyek a házassá- gon belül úgy a nemi élet tényeit, mint a házasság tár- sadalmi létalapjának főbb momentumait (együttlakás, a nő eltartása stb.) magukban foglalják és részint ezen sza- kaszokba foglalt kategorikus intelmek által, részint pedig azzal, hogy az ezekkel ellenkező házasságot társadalmi úton felbontani engedik, közreműködnek a házasság védel-

mére. Mert a kódexeknek szelleme, ha meg is engedik a polgári törvények a válást, mindig a házasság védelmére irányul.

E téren a kódexekben részletezésnek van helye. Mert igaz ugyan, hogy a házassági viszonyoknak tartalma definiálhatatlan,¹⁾ de azért a legkidomborodóbb motívumok — a melyek épen a szociális védelem tárgyai — a kódex keretében felsorolhatók; így vannak a házassági viszony legfőbb motívumai felsorolva az osztrák és szász polgári törvénykönyvben, a porosz Landrechtben s a Code Civilben.²⁾

Többféle szempontból szükséges a kódexben a házasság összes motívumainak kimerítő szabályozása — épen a házasság védelmének szempontjából. Mindenekelőtt jobban leköti a bírót a házassági elválás kimondásakor,³⁾

¹⁾ V. ö. *Zsögöd*: Magánjogi tanulmányok, II. k. 837. 1.

²⁾ A magyar PTK. tervezetében erről mindössze csak ennyi található:

95. §. »A férj a feje a házi körnek. Mint ilyent őt illeti meg az eldöntő szó mindazokban az ügyekben, a melyek a házi körre vonatkoznak. Ő határoz a többi közt, annyiszor, a mennyiszer, az együttes lakóhely és lakás dolgában. Köteles azonban a férj ez elhatározásokban a felesége okos tanácsait és ellenvetéseit figyelembe venni; és egyáltalán nem szabad neki ezzel a hatalomkörrel visszaélni.«

98. §. »A házvitel . . . a nőnek a dolga«.

Bizony édeskevés arra nézve, hogy ennek alapján a Házassági Törvény értelmében bírói ítélet legyen hozható. Egyáltalán nem érinti a mi Tervezetünk a biológiai integráció legfontosabb tényeit, a debitum conjugale kérdését, a melyet pedig több európai törvénykönyv kimerítően szabályoz. (Szász polgári törvénykönyv 1631. §., porosz Landrecht II., 178. §.)

³⁾ Nálunk a HT. 80. §-ának a) pontja esetében kimondott elválás, (ha t. i. a házastárs a házassági kötelelességeket a 76—78. §§-ok esetein kívül szándékos magaviseletével súlyosan megsérti) teljesen a bíró szabad mérlegelésére van hívva, csak annyit mond hozzá ugyanezen 80. §., hogy »ezen esetekben a házasság csak akkor bontható fel, ha a bíró a házasság egyéniségének és életviszonyainak gondos figyelembevételével meggyőződött arról, hogy a felsorolt okok valamelyike következtében a házassági viszony annyira fel van dúlva, hogy a felbontást kérőre nézve a további életközösség elviselhetetlenné vált, a mely körülménynek mérlelése túlságosan szabad kezet nyújt a h írónak s talán könnyelmű

nehezebbé teszik az elválást és így közvetve a házasság védelmére működnek, — másrészt jobban teljesítik a kódexek egyik szép hivatását, az általános magánjogi és etikai eszmék iránt való értéket csepegtetvén a kódex nagykörű olvasóközönségének, a polgároknak szívébe. Mert csak ekkor lesz a kódex igazain *polgári* törvénykönyv, ha a közéletnek mindennapi tényeit jogi és erkölcsi szabály erejére emelve tárja a polgárság elé!

A kódexeknek ezen szakaszára támaszkodik tehát az államnak a házassági viszonyt illető azon joga, hogy a házasságokat bizonyos esetekben fölbonthatja. Ez a jog, a gyakorlati életben helyesen használva úgy jelentkezik, mint a házasságnak egyik első rendű szociálpolitikai védelme, mert a felbontott házasságoknak számát a minimumra szorítani itt már állami feladat, az állam helyes szociálpolitikájának egyik kimagasló elve.

Az ideál szempontjából azonban, mint előbb rámutattunk, a házasságnak felbonthatatlannak kell lennie; — ebből a magasztos elvből, melyet ma már a doktrína is mindig jobban megközelít, a házasság szociális védelmére nézve az következik, hogy ezen a ponton a fennálló házasságokra nézve legerősebb védőbástyaül szolgál a társadalomnak azon alakja, mely a felbontást egyáltalán nem tűri: a katolikus egyház. Itt tehát a katolikus tan oly államokban, a melyekben egyházi házasság van érvényben, nemcsak, mint magasabb etikai eszme, hanem, mint kényszerítő, parancsoló szociális védelem is jelentkezik.

Ha majd a doktrínák folyton erősülő szava át fogja hatni a kódexek lapjait is, és az erkölcsök várható javulása odafejlődik, hogy a házasságok felbonthatatlanságát a gyakorlati életben nem tekinthetjük utópiának: csak akkor fog majd az állami tevékenység a házasság formális védelmében hivatásának magaslatán állani, csak akkor fogja összes erejét a házasság materiális védelmére szentelheti!

A házasság szociálpolitikai védelmének leglényege-

felbontásokat eredményezhet, ha a legfontosabb házastársi kötelességek nincsenek a törvénykönyvbe a lehetőség határai között felvéve.

sebb része és legnagyobb feladata éppen a jövő társadalmi kérdéseinek szempontjából: a nő védelmének ügye.

Összes fejtegetéseinken végigvonul az igyekezet annak kimutatására, hogy a házasság sorsa mindenütt a nő sorsától függ s hogy a kettőnek párhuzamos haladása társadalmi törvényként jelentkezik.

Korunk messzeható gazdasági változásai a gazdasági alapokon nyugvó családi életre is nagy hatással voltak. A nagy átalakulások egészen más viszonyt hoztak létre a férfi, és nő között, a legalsóbb néposztályoktól kezdve a legfelsőbbekig. Azért a családnak s vele együtt a nő gazdasági helyzetének emelése a társadalom összes erőit igényli s a magánjog politikájának legégetőbb kérdései azok, amelyek a nőnek, mint feleségnek, mint anyának helyzetét szabályozzák.

Nem mehetünk ebben a tekintetben elég túlzásba a nő helyzetének javításánál, mert még oly sok a tennivaló s oly kényszerítő a szükség. Ez lenne a nőkérdés legszebb megoldása: az özvegyi jog mentül nagyobb kiterjesztése ¹⁾ a nők régi jogainak (mint pl. nálunk a hitbér) felújítása, úgy hogy ezek a tények a nőt és vele a házasságot társadalomgazdasági és ethikai tekintetben magasabbra emelnék. ²⁾ A társadalom összes tevékenységének tehát a házasság védelmének ezen részénél oda kell irányulnia, hogy a nő az őt megillető helyet a családban — most már nemcsak az ethikai, hanem a szociális integráció szempontjából is elfoglalja. ³⁾ Minél kevesebb foglalkozást rakunk

¹⁾ *Gide Pál* a »Nők joga« cz. munkájában (ford. Tóth Lőrincz, Budapest, 1886., II. k. 322. l.) már is élénken fájjalja a veszteségeket, amelyek az özvegyi jog korlátozása a francia jogrendszerben és a francia társadalomban egyaránt okozott; félő, hogy a mi kódex-tervezetünk is hasonló hibáival a jövőben jelentékeny szociális károkat fog okozni.

²⁾ V. ö. erre nézve *Feszl* »A szegénység és a nő« című értekezését az *Athenaeum* 1896. é. v. f. 4. számában, hol éppen a legújabb szociális viszonyoknak a nő sorsára való hatását szemlélhetjük hazai viszonyainkban.

³⁾ V. ö. *Cathrein*, i. m. II. k. 412 l.

a nő vállaira a családon kívül, annál inkább nő annak életereje, annál magasabban szárnyal annak szépsége.¹⁾

A nő sorsára, a mi a családi élet társadalomgazdasági érdekeit illeti, nagy befolyással van a feminizmusnak mai iránya, a mely doktrínájában úgy, mint gyakorlati tényeiben a nők jogainak legméltóbb érvényesítését hangsúlyozza. Evvel ellentétben áll a régi irány maga megátalkodott konzervativizmusával. A két iránynak küzdőtere maga az élet, a házasság védelmének mezeje; — a két túlzás közül az egyik kiteszítja a gyenge nőt az élet viharába.²⁾ a másik pedig gyenge, törekeny virágot nevel belőle, hogy aztán eltapossa.³⁾

Középutat képez a nőkérdés helyes megoldásában — a házasság szociálpolitikai védelmét illetőleg is — ez az elv: az állam adjon meg minden jogot a nőnek a családon kívül való érvényesülésre, de törekedjék arra, hogy e jogokat minél kevesebben legyenek kényszerülve igénybe venni; a legkényszerítőbb esetben pedig csak oly munkát végezessen a nő a társadalomban, a mely fizikai képességének és női jellemének megfelel.⁴⁾ Mert a családnak egységes hivatása van; benne a férfi és a nő ugyanazon cél fele törekszik, csak hogy egységes szerepkörben. Itt tehát a kitűzött ideális cél: a nőnek az ő saját szerepkörét minél jobban biztosítani.

Összefügg ezzel a törekvéssel egy másik társadalmi cél: a házi tűzhelynek, a családi szentélynek védelme. Mert csak azzal biztosíthatunk a nőnek megfelelő, végleges védelmet, ha őt a családi szentély oltalma alá helyezzük.⁵⁾ Ez a nőnek az igazi otthona, birodalma, hol utol-

¹⁾ V. ö. *Bélme*, i. m. II. k. 105. l. *Spencer*, i. m. II. k. 327. s köv. 1., *Walter*: *Naturrecht und Politik*, Bonn, 1871., 93. l.

²⁾ V. ö. *Concha*, i. m. II. k. 872. §. es (*athrein*, i. m. II. k. 413. l.

³⁾ V. ö. *Pekár*: »A nő társadalmi függetlenségének természetes jogcímei«. (Athenaeum, 1897. évf. 1. sz.)

⁴⁾ V. ö. *Wundt*, i. m. 621. l., *Calhn'h* i. m. II. k. 413. l.

⁵⁾ V. ö. *Cathrein*, i. m. II. k. 412. l. *Michelet*: *Naturrecht*, Berlin, 1866—1. k., 316. l, hasonlóan *Révai* utópisztikus művében: *A társadalmi jólét feltételei*, Bpest, 1891-559. s köv. 1.

érhetetlen fenséggel gyakorolhatni hivatását: ezen kívül gyenge és gyámoltalan; nem képes erőit kifejteni.¹⁾

A létért folytatott harcok világában a házi tűzhely csak ideig-óráig tartó menedék volt a férfi számára, csak az industrializmus társadalmának kifejlődése tette lehetővé azt, hogy az otthon a társadalomban felvette azt a nagy jelentőséget, a mivel ma is bír a földművelő és iparúzó országokban.²⁾

Az otthonnak védelme tehát jelentékeny részét alkotja a házasság védelmének, mert általa a nő szociális érvényesülésének teljességére jut és az csak az otthon melegénél nevelődhetik erkölcsös, tetterős jövő társadalommá.

Még egy nagy jövő feladata van a társadalmi tevékenységnek a házasság védelménél: általános komoly törekvés a prostitúció kiirtására. Minél inkább lehetővé lesz valamely társadalomban a már fölállított ideál: mentül több embernek mentül nagyobb — s tegyük hozzá: mentül korábbi — házassági boldogsága, annál inkább fölöslegessé fog válni a társadalmaknak eme kloakája, az emberi méltóságnak épen a fölmagasztalt és fölmagasztalendő nőben való lealacsonyítása!

Szükséges rossznak tekinteni a prostitúciót annyi, mint a bűnt tekinteni szükséges foltnak az erkölcs mezején, s a meddig az emberiség véleménye ezen a fokon áll ebben a kérdésben, addig javulás nem remélhető.

Nem utópiákat kívánunk itt fejtegetni erről a dologról, hanem megjelölni a házasság szociális védelmének keretében a társadalmi tevékenység öntudatos, lassú, de biztosan a cél felé vezető munkájának helyét: rámutatni arra, hogy a prostitúció ellen való küzdés is egy része a házasság szociálpolitikai védelmének.³⁾

¹⁾ Szépen mondja erre nézve *Benassire*: »La maison est la royaume propre de la femme; sy una femme n'y préside pas, ses pénales ne sont plus que des idoles de bois«. (Les principes du droit, 208. 1.)

²⁾ V. ö. *Spencer*: i. m. II. k. 337. I.

³⁾ Újabbban különösen a feministáknak (*Buttler, Eulenburg*) nagy érdeme, hogy ennek a kérdésnek érdekében sokszor sikra szállnak; lapjuk, a »Revue du morale sociale« a nőemancipáció

A házasság szociálpolitikai védelmének statikai szempontból, a már meglévő házasságok nézőpontjából tekintve, egy másik óriási kérdése — a melyre igénytelen célunk keretében, úgy, mint a többire is, épen csak rámutathatunk: a gyermekkérdés.

Kiszámíthatatlan nemzetgazdasági és erkölcsi következményekkel járó, nagy kérdése ez a társadalomnak, hol a védelem csak úgy lehetséges, ha minden tényező, mely arra hivatva van, összefogva működik: az állam épen úgy, mint az egyházak, az iskolák és maga az egész társadalmi organizmus. Maga a védelem félig-meddig az erkölcs mezejére tartozik, de azért érdekelve van általa a társadalom a maga egészében; az intézkedéseket, melyeket szociálpolitikai tevékenység itt hivatva volna gyakorolni, fölso-rolni is lehetetlen, mert annyira a helyhez, időhöz és körülményekhez mérteknek, individuálisoknak kell azoknak lenni.

És épen itt rejlik a szociálpolitikai tevékenységnek amaz említettük hatalmas előnye, hogy legsimulékonyabb, a körülményekhez legalkalmazkodóbb, az adó elengedése a nagyszámú családoknál, telepítések, a gyermekegészségügy rendezése, az iskolák, katedrák és templomok működése: mind megannyi hatalmas szálai lehetnek a házasság ezen irányú védelmének.¹⁾

A törvénytelen születések apadása is üdvös következménye lehet a helyes házassági politikának, ha az a házasság védelmére egyébként öntudatosan működik; mert a házasságon kívüli születések apadása a jólét és a házassági gyermeklétszám növekedésének természetes következménye.

A doktrínának oda irányuló törekvése, hogy a törvénytelen szülöttek jogai mindinkább egyenlők legyenek a törvényesekével, a tételes törvényhozásban is hova-tova eredményeket ér el; a mely dolog azonban a humanitás szempontjából tekintve tetszetős és ideálisabb, arról még

túlzott védelme mellett dicséretesen buzgólkodik a házi tűzhely védelmében és a prostitúció elleni küzdelemben.

¹⁾ V. ö. *Baumann*, Handbuch den Moral, Leipzig, 1879—303. I, *Révai*, i. in. 500. I, *Cathrein*, i. in. II. k. 379. 1.

nem következik. hogy a társadalmi morálnak és a jövő társadalom épségének használjon; azért a házasság szociálpolitikai védelmének e terén épen az ellenkező irányban kell küzdenie: a törvénytelenek jogai ellen, hogy így a meglévő házasságokban előforduló törvényes születésekre mint biztosabb alapra építse a jövő társadalom élet-erős működését.

B) A házasság szociálpolitikai védelmének dynamikája.

A házasság szociálpolitikai védelme dynamikai szempontból — a mozgás világában — kétféleképpen jelentkezhetik: mint a társadalomnak a házasságok létrejöttét előmozdító, vagy gátló működése. Mert sokszor a házasságot akadályozó tevékenység is, mint a házasság védelme jelentkezik: a társadalomnak közérdeke ekkor diadalmaskodik az egyéni érdek fölött.

A házasság ezen védelmének dynamikája tehát ismét az egész társadalmi organizmust foglalkoztatja a létesülendő házasságok szempontjából, s mint ilyen, indító okai-
ban és eredményeiben egyaránt kimeríthetetlen változatosága működést feltételez.

Egyike ezen tevékenységek legfontosabbikának a házassági akadályok konstituálása.¹⁾

¹⁾ *Házassági akadály* tágértelmű elnevezés, mely úgy a doktrínában, mint a gyakorlati életben számtalan apróbb megkülönböztetésnek szolgál alapjául. A jogbölcselet, a természetjog kezdeményezésére, az abszolút és relatív házassági akadályok fogalmát konstituálja, értve abszolút akadályok alatt a »természet rendjén« alapulókat, relatívok alatt pedig az egyes törvények, szokások által szentesített akadályokat. Az egyházjog irodalma tiltó és bontó akadályokat különböztet meg, hol is a bontó akadályok fennforgása a már megkötött házasságot érvénytelenné teszi, míg a tiltó akadályok csak a házasságra lépést tilalmazzák bizonyos körülmények között. Egészen véve a természetjog abszolút akadályainak megfelel a bontó akadályok alapeszméje, míg a tiltó akadályok a természetjog relatív akadályai-
val mutatnak némi rokonságot, úgy, hogy a házassági akadályok eme két felosztásának alapgon-
dolata már évezredek jogfejlődés eredménye.

A gyakorlati élet a tételes törvényekben inkább az egyházjog doktrínája nyomán szervezte a házassági akadályokat, a mit

A monogam államok házassági akadályai úgy jelentkeznek, mint a társadalmi rendnek és erkölcsöknek éber őrei, s mint ilyenek nagyban közreműködnek az egészséges szociális fejlődés biztosításában.

A házassági akadályok sokféle felosztásának tömkelegéből a házasság szociális védelmében szintén a legáltalánosabb felosztás: az abszolút és relatív akadályok kategóriája bírhat jelentőséggel.

Az abszolút akadályok közül a nemi tehetetlenség és a fejletlen kor,¹⁾ továbbá a már mással fennálló házasság és a vérrokonság²⁾ azok, a melyekre a szociális védelem leghathatósabbban kiterjesztheti karjait, a mennyiben ezen akadályok fennforgása a civilizált világon a házasságot úgy az állami, mint az egyházi fórum előtt semmisé teszi.

A vérrokonság akadályánál itt is annak kiterjesztése vagy megszorítása, — a mint a körülmények kívánják, — a társadalmi védelemnek jogai közé tartozik; erre nézve általános szociálpolitikai elveket vallani lehetetlen volna.

nem is lehet csodálnunk, mert az egyház, a házasság összes kérdéseiben, de különösen annak szociális megalakulása és elismertetése körül a legújabb időkig irányadó hatalmat gyakorolt. Természetesen azért a tételes törvényekben előforduló házassági akadályok alapeszméje nem valami ethikai elv körül forog, mint a természetjogé, vagy az egyházjogé, hanem a házasság szociális megalakulásának és elismertetésének gondolata körül. Ebből a gondolatból kiindulva a tételes jogok már megkülönböztetik a semmis és megtámadható házasságokat. E distinkció már nem párhuzamos az abszolút és relatív, valamint a bontó és tiltó házassági akadályokkal, hanem azoknak körét keresztezi: vannak úgy az abszolút, valamint a relatív házassági akadályok alapján külön-külön semmis és megtámadható házasságok.

Így jön létre a házassági akadályok nagy csoportjában a sokféle elnevezés, a felosztásban való ingadozás. (V. ö. szerző i. m. 142. 1.)

¹⁾ V. ö. a doktrínában *Belime*. i. ni. II. k. 80. 1, *Caragnari*, i. m. II. k. 245. L, *Michelet*. i. m. I. k. 295. L, *Taperelli H*: Saggio teoretico di dritto naturale. Róma 1855., II. k. 478. 1, *Cathrein*, i. m. II. k. 398. 1.

²⁾ V. ö. *Belime*, i. m. II. k. 81. s. köv. lk. *Michelet*, i. m. I. k. 296. L, *Fichte* i. m. II. rész. II, k. 177. 1.; »Welche Grenze der Blutverwandschaft sollen übrigens die Ehe ausschliessen oder zulassen, dies ist... aus der Sitte des Familienlebens zu entscheiden und die Gesetzgebung soll nur der Ausdruck derselben sein.«

Kétségkívül helyes álláspont, hogy azt a tételes törvényekre bizzuk, de azért itt is felállíthatjuk elvül azt, hogy a tételes törvényeknek az oldal-rokonok házasságának tilalmazásánál *nem szabad nagyon messze menni*, legfeljebb a második fokig, annyival is inkább, mert itt már csakis etnikai tekintetek azok, a melyek a házasság ellen szólnának s a biológiai integráció üdvös eredményeinek mi sem áll már útjában. De ekkor is legyen meg a tételes törvényeknek a joga: még ezen akadályok ától is fölmentést adni, hogy így a közerkölcsiség parancsolta határok között az emberi szabadságok legnagyobb telje biztosíthatassék!

A jövő generáció egészsége és boldogsága kívánatossá tenné a szociálpolitikai védelmet még abban az esetben is, ha a házasságra lépni kívánó felek gyógyíthatatlan és átörökíthető betegségben szenvednek. Ez ma még csak társadalmi törekvés, pozitív intézkedések nélkül; a túlzásoktól azonban óvakodni kell a társadalomnak, mert az emberi szabadságnak és a gátat nem ismerő nagy szerelemnek is meg vannak a maga jogai.²⁾

Fontos a házasság ezen védelmének dinamikai megvalósulásánál az *egyensúly kérdése* is, hogy lehetőleg minden nő férjre találjon. A monogám államokban a nők és férfiak számaránya majdnem egyenlő, s így a természetadta megoszlás szerint ez könnyen valósulhatna, de a szociális viszonyok alakulása rendszeresen azt hozza magával, hogy a házasságon kívül állók száma mindkét nemnél, de különösen a nőknél aránylag meglehetősen nagy. Itt ismét a szociálpolitikai védelem egész apparátusát kell mozgásba hozni, hogy a házassági kedvet növeljék, azt erkölcsös neveléssel és fokozottabb gazdasági tevékenységgel előmozdítsák a társadalomnak erre hivatott orgánumai.

Sajnos, a militarizmusnak a kontinensen egyre nö-

¹⁾ »Wie weit sich das Verbot der Vormischung erstrecken soll, ist Sache positiver Gesetzgebung.« *Michelet*, i. m. 1. k. 296. 1.)

²⁾ V. ö. *Kunz*: Nemzetállam 355. l.: »Kárhoztatnunk kell azon irányt, mely a házasságot kizárólag a népelet fizikai fejlődése szempontjából kívánja tekinteni és szabályozni s azt ember-telen cynizmussal az állatnemesítés egy fejezetévé teszi.«

vekvő szelleme éppen ellene működik a házasság szociálpolitikai védelmének s nagyban akadályozza, a házasságra lépést — épen az alsóbb néposztályoknál, a hol pedig a társadalomnak igazi ereje rejlik.

Az elősegelés módjai, a melyekkel a szociálpolitikai tevékenység a nagyobb tömegeknek házasságra lépését minél jobban megkönnyítheti: többnyire közgazdasági természetűek ¹⁾ s a javak józan megosztására irányuló mérsékelt szocializmus ezen a téren csak üdvös eredményeket hozhat létre.

Az agglégény-adó, mely némely helyütt most is divatban van, továbbá a hol lehet, a nagyobbszabású telepítések, szintén nem csekély fontosságú tényezők ebben a tekintetben.

A nevelés, és a maximális védelmet nyújtó vallás-erkölcsi elveknek minél szélesebb körben való terjesztése pedig a legfontosabb szociális tevékenység, a mely közvetve a legáldásosabb eredményeket hozhatja létre úgy a házasságok körültekintő, gondos megkötésében, mind azoknak belső életében, s azért bár a szociálpolitikai védelemnek vázlatosan ismertetett fő módjai a leggyakorlatiabbak és legkézzelfoghatóbbak a házasság védelmében, — azért mégis a maximális védelemnek, az erkölcsnek kell nyújtanunk a babért, a mikor már a két másik védelem teljesíté feladatát; mert az ethikai védelem van hivatva igazán arra, hogy a házasság belső életét megnemesítse s az ethikai integrációnak, fájdalom, sokszor csak óhajtott ideálját minél több házasságban megvalósítsa!

¹⁾ V. ö. *Rath Zoltán* értekezését a házassági termékenységről Magyarországon. (Közgazdasági Szemle, 1902. évi V. füz.)